

Stránský, Michal

Definice lži

Pro-Fil. 2012, vol. 13, iss. 1, pp. [29]-38

ISSN 1212-9097

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/pf13-1-287>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/139062>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Definice lži

Michal Stránský, FF MU Brno

Abstrakt: V tomto textu se pokouším předložit definici termínu „lež“. Pro ten účel využívám čtyři definiční podmínky, formulované J. E. Mahonem, které považuji za nutné a dostatečné. S ohledem na Mahonem předložené námitky a protipříklady navrhuji definiční úpravy a dospívám k výsledné definici 7).

Abstract: In this paper, I'm trying to present definition of the term „lie“. For this purpose, I used four conditions, specified by J. E. Mahon, which I consider both necessary and sufficient. With regard to Mahon's objections and counterexamples, I propose modifications of the definition and come to the final definition 7).

Klíčová slova: lež, definice, tvrzení, adresát, pravdivost, intence

Keywords: lie, definition, statement, addressee, truthfulness, intention

Termín „lež“ hraje v každodenní mezilidské interakci zásadní roli. Tato interakce je postavena na vzájemné komunikaci, tedy na vzájemné výměně informací. V momentálním zájmu kterékoliv strany komunikace, ať už je to jednotlivec, stát, nebo třeba nezávislý týdeník, může být pokusit se druhé straně podsunout informaci, která není pravdivá. Má-li se člověk proti této nikoliv výjimečné komunikační praxi efektivně bránit, musí být v první řadě obeznámen s tím, co to lež je, tedy jak ji definovat. Poskytnout uspokojivou definici lži je záměrem tohoto textu.

Intuitivním, preteoretickým vymezením lži může být tato věta:

1) lhát znamená neříkat pravdu.

Je zřejmé, že taková definice není dostatečná. Kdybychom tuto definici přijali, museli bychom za lež považovat každou proslovenou neznalost, každý vtíp, každou divadelní deklamací, apod. To by nebyl přijatelný závěr. Podívejme se, jak lež sofistikovaněji definují některé jiné zdroje:

Augustinus Aurelius definuje lež takto:

2) Lhát znamená vypovídat o něčem jiném, než o čem je lhář přesvědčen, s úmyslem oklamat druhého (ohledně obsahu sdělení).¹

Výkladový slovník Merriam-Webster pak takto:

3) Lež je tvrzení něčeho, o čem se mluvčí domnívá či ví, že to není pravda, s úmyslem podvést druhého.²

Otevřená encyklopedie Wikipedie tímto způsobem:

4) Lež je typ klamu mající formu nepravdivého výroku, zpravidla s vědomým záměrem oklamat druhé za účelem získání nějaké výhody či vyhnutí se trestu.³

Jedná se o velmi odlišné zdroje, definice mají přesto něco společného. Podle těchto definic, každá lež:

- i) je předložena formou tvrzení (podmínka tvrzení);
- ii) má svého adresáta (podmínka adresáta);
- iii) není mluvčím považována za pravdivou (podmínka nepravdivosti);
- iv) je pronesena s určitým úmyslem (podmínka intencionality).

Právě tyto čtyři podmínky byly identifikovány J. E. Mahonem, profesorem filosofie a práva na Washington and Lee University, jako ty čtyři podmínky, které figurují ve většině pokusů o definiční vymezení lži.⁴ Je tedy možné tvrdit, že definovat lež těmito podmínkami nejlépe vyhovuje intuicím, které lidé o lži a lhaní mají. Univerzální definice, kterou lze na základě těchto podmínek vystavět, by pak vypadala následovně:

5) Lhát znamená sdělit obelhávanému tvrzení, o němž se lhář domnívá, že není pravdivé, s tím úmyslem, aby obelhávaný uvěřil, že toto tvrzení pravdivé je.

Sám Mahon ovšem tuto definici výslovně nepřijímá. Formuluje množství sporných míst a protipříkladů, které platnost podmínek kompromitují. Domnívám se, že tyto problémy jsou řešitelné a s drobnými úpravami proti nim definice obstojí. Budu se nyní věnovat podrobně-

¹ Augustinus Aurelius (2000) *O lži a jiné úvahy*. Třebíč: Vydavatelství Akcent, s. 10.

² *Dictionary and Thesaurus – Merriam-Webster online* [online]. Springfield (Massachusetts): Merriam-Webster, Incorporated, 2012 [cit. 2012-08-07]. Dostupné z: <http://www.merriam-webster.com/>.

³ *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (Kalifornie): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2012-08-07]. Dostupné z: http://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page.

⁴ Mahon, J. E. (2008) The Definition of Lying and Deception. In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Stanford: The Metaphysics Research Lab, last modif. 21. 2. 2008 [cit. 2012-04-17]. Dostupné z: <http://plato.stanford.edu/entries/lying-definition/>.

šimu vysvětlení všech čtyř podmínek, představení jejich problematických míst a návrhu možného řešení.

První podmínka stanovuje, že každá lež musí být nějakého druhu tvrzením. To zní vcelku rozumně – aby lhář mohl lhát, musí prvně něco říct. Otázka však zní, jestli se opravdu musí lhaní vyčerpávat jen v ústním projevu. Zde je jasné, že odpověď je ne – lhát se může stejně tak dobře i písemně, to je zřejmé. Pokud připustíme toto, je třeba připustit spolu s tím i to, že lhát se dá také znakovou řečí, praporovou signalizací, Morseovým kódem, kouřovými signály, apod. Zkrátka pokaždé, když je v nějakém smysluplném jazyce předložený výraz, vyjadřující určitou propozici.⁵ Obecně řečeno se musí jednat o nějaký smysluplný signál, kterému se běžně rozumí, tj. který je konvenčním způsobem interpretovatelný.

Dá se tedy lhát smysluplným písemným projevem, dá se lhát i světelnou signalizací. Pokud se dvě děti dohodnou na nějakém jednoduchém dorozumívacím prostředku, například na nějaké šifře, je též možné, aby si tímto způsobem lhaly. A to proto, že si v nějakém dohodnutém kódu předávají určité sdělení.

Tato podmínka je důležitá, nejzřejměji totiž odkrývá rozdíl mezi lhaním a podvodem. Představme si kouzelníka, který předvádí trik s mizející mincí – zjevně nás podvádí, ale činí tak jiným způsobem, než přímým sdělením; mizející mince, pohyb kouzelníkových prstů, ani jeho zařikávání nejsou jednoznačně interpretovatelným dorozumívacím kódem a podmínku tvrzení nesplňují. Ze stejného důvodu nelze považovat za lež ani například přestrojení – třebaže je jasné, o čem nás chce podvodník přesvědčit (tedy o tom, že je někdo jiný), nečiní tak prostřednictvím žádného jazyka, žádné soustavy srozumitelně kodifikovaných signálů. Takto lze z podezření ze lži vyloučit i blufování při pokeru, zdvořilostní podání ruky, neupřímný úsměv, či třeba placení falešnými penězi.

Existují zde ale i případy, které jsou poněkud sporné. Jedná se o takové projevy chování, které bychom sice nedokázali beze zbytku označit za součást nějakého společného jazyka (soustavy sdílených znaků), ale přesto jsou jednoznačně a konvenčně interpretovatelné. Například pokývání hlavy na znamení souhlasu (což je běžně užívané gesto i lidmi, kteří nerozumí žádné formě znakové řeči), zvednutí ruky (například při hlasování), nebo ještě jednodušeji například mlčení. Pokud lhaní vyžaduje deklaraci nějakého tvrzení, je přímo proti této podmínce neříkat nic. Oblíbená fráze „mlčení je souhlas“ tedy poskytuje mnoho prostoru k pragmatickému výkladu.

Tyto nejisté případy záležitost poněkud komplikují, ale není kvůli nim třeba ještě podmínku měnit či zavrhnout. Postačí jen volnější chápání slov „soustava sdílených znaků“, resp. jazyka obecně. Pokud je znaková řeč chápána jako svého druhu jazyk, snadno se dá podobně chápat i zvednutí ruky či pokývání hlavou. Tato gesta sice nejsou nijak přesně zasazena do žádného jazykového systému, ale jsou obecně srozumitelná, alespoň v dané kulturní skupině, či na základě dohody zkrátka jen v momentálně přítomné společnosti. Lze tedy, například při hlasování, na základě kontextu dočasně přijmout zvednutí ruky za platné vyjádření souhlasu. To lze obdobně vztáhnout na jakýkoliv takový případ – třeba za situace, kdy je za vyjádření nějakého stanoviska momentálně považováno zapískání, se nemůže lhář zříkat odpovědnosti

⁵ Tamtéž.

za svou lež jen proto, že pískání nelze považovat za součást daného jazyka. Je zřejmé, že například podání ruky či nošení masky takto jednoduše na jednoznačný signál převést nejde, či přesněji řečeno tyto akty nejsou jako takový signál míněny a nemusí tak proto být ani interpretovány.

Na základě problémů spjatých s první podmínkou tedy nepovažuji za nutné definici upravovat.

Druhá podmínka, podmínka nepravdivosti, se týká skutečnosti, že lhářem předložené tvrzení nesmí být pravdivé, pokud má být vylhané. S touto podmínkou je potíže. Vztáhnout ji na samotná fakta není dost dobře možné. Uvažme situaci, při které jeden člověk má v úmyslu lhát druhému, ale mýlí se a tvrzení, které považuje za lživé, je ve skutečnosti pravdivé. Nebylo by nijak intuitivní tvrdit o takovém člověku, že není lhář, ostatně o to usiloval. Tomuto problému je předcházeno tím, že místo podmínky „tvrzení nesmí být pravdivé“ je uvedena podmínka „lhář se musí domnívat, že jeho tvrzení není pravdivé“. Tento krok definice 5) zahrnuje. Jeho důsledkem je to, že lhář lže i ve chvíli, kdy tvrdí pravdu, pokud si toho ovšem není vědom a ostatní podmínky platí. Mělo by se tedy jednat spíše o podmínku jakési „předpokládané nepravdivosti“.

Výrazně zde vyvstává rozdíl mezi „pronášet nepravdivé tvrzení“ a „předpokládat, že mnou pronášené tvrzení je nepravdivé“. Jak navrhuje například Augustinus Aurelius, proneseli někdo nepravdivé tvrzení a neví, že nemluví pravdu, ze lži ho obvinít dost dobře nejde (důvody s tímto spojené odhalí později podmínka intencionality). Augustinus nicméně tvrdí, že i lhář, který neví, že je lhář, není zcela bezúhonný, protože za svou mystifikaci i přesto nese určitou odpovědnost. Navrhuje proto, aby člověk vždy mluvil jen o tom, o čem je přesvědčen, tedy o čem si je jistý, že je to pravdivé.⁶ Proto také v Augustinově definici figuruje přívlastek „přesvědčen“ („jiné tvrzení, než o kterém je lhář přesvědčen“, tedy o kterém je nepřesvědčen). V definici 5) je tento přívlastek nahrazený slovy „(lhář se) domnívá, že (tvrzení) není pravdivé“. Augustinovo vyjádření je tedy o něco silnější – operuje přímo s přesvědčením a je jím míněno to, že lhář lže, pokud ví, že tvrzení, které říká, je nepravdivé.

Naráží se zde na to, že „domnívat se, že x není pravdivé“ ještě neznamená „domnívat se, že x je nepravdivé“. Na příkladu: Petr tvrdí Pavlovi, že cesta lesem je bezpečná, protože ví, že Pavel mu neuvěří, a vydá se po jiné cestě, o níž je Petr přesvědčen, že bezpečná není. To, zda mluvil pravdu, však Petr neřeší – svůj záměr je schopný naplnit, aniž by se vyčerpával verifikací toho, co říká. To, co Petr řekl, tedy v přísném slova smyslu nemohl považovat za pravdivé (protože o pravdivostní hodnotě svého tvrzení nic nevěděl), ale na druhou stranu to ze stejného důvodu nemohl považovat ani za nepravdivé.

Ve světle těchto argumentů by tedy podmínka nepravdivosti měla vyjádřit to, že lhář lže, pokud předpokládá, že jím pronášené tvrzení je nepravdivé. Faktická pravdivost tvrzení je irelevantní: Člověka, který lže omylem, předpokládá, že mluví pravdu, můžeme označit například za lehkovážného či hloupého, ale nikoliv za lháře. Člověka, který předpokládá, že lže, ačkoliv ve skutečnosti mluví pravdu, za lháře platně považovat lze. Otázka zní, co

⁶ Augustinus Aurelius. (2000) *O lži a jiné úvahy*, s. 10.

s člověkem, který pronáší nějaké tvrzení s úmyslem druhého o něčem přesvědčit, ale pravdivostní hodnotu tvrzení nezná a nezajímá ho. Je takový člověk lhář?

Tímto problémem se zabýval profesor Princetonské univerzity Harry Frankfurt v mimořádně populární stati *On Bullshit*. Konkrétně se zajímal o to, jaký je přesný rozdíl mezi tím někomu lhát a někomu kecat.⁷ Demonstruje tento rozdíl na anekdotickém vyprávění o Wittgensteinovi, který se rozčílil na svou kolegyni Faniu Pascalovou, jež se před ním odvážila poznamenat, že se „cítí jak zpráskaný pes“.⁸ Zdrojem Wittgensteinova znechucení byla skutečnost, že Fania Pascalová nemá tušení o tom, jak se zpráskaný pes cítí, neboť zpráskaným psem nikdy nebyla. Její přirovnání bylo v tomto ohledu pochybné a matoucí. Lze ji ale obvinít ze lži? Když své nešťastné přirovnání pronášela, jistě jí nepřišlo na mysl, zdali opravdu může tvrdit, že ví, jak se takový pes cítí. Pravdivost jejího konstatování pro ni v onu chvíli nehrála žádnou roli.

Ne každý by se asi v této situaci zachoval s takovou mírou maniakální pedance, jakou se snaží příběh přisoudit Wittgensteinovi, ostatně cílem Pascalové nebylo přesvědčit Wittgensteina o tom, že je schopna mentalizace se psem, ale že se necítí dobře. Víme ale, co příběh chce vyjádřit. Člověk je schopen pronášet tvrzení a nestarat se o jejich pravdivostní hodnotu.

Samozřejmější případ můžeme hledat například u někoho, kdo se snaží zaujmout své publikum vědomostmi o určitém tématu, o kterém však má znalosti spíše okrajové. Zasvěceně pak může předkládat tvrzení pouze přibližná, napůl pravdivá, či zcela mylná, a vydávat je za fakta, a o tom, zdali doopravdy odpovídají skutečnosti, nebýt přesvědčen. Nebylo by pak zcela správné prohlásit jej za lháře, protože mohl mít štěstí a pravdivost svých tvrzení správně odhadnout. K určité míře podvodu se však přeci jen uchýlil – věděl, že se při svém vyprávění pohybuje na tenkém ledě, že předstírá, že o tématu ví víc, než o něm skutečně ví. Mohl mít i obavy, že bude odhalen a usvědčen fakty, jako každý lhář. A nakonec mohl chtít i to, aby jeho publikum tvrzením uvěřilo, tak, jak byla prezentována. Z čeho jej ale obvinít nelze, to je vědomé předkládání nepravdivých informací. Tento člověk nebyl lhář, byl to kecal.

Rozdíl mezi lhaním a kecáním je tedy následující: Pokud člověk kecá, nemá ponětí o pravdivostní hodnotě svých výpovědí, zatímco každý lhář dobře ví (domnívá se, že dobře ví), jaká je pravda, stejně jako ví, že to, co říká, pravdivé není.⁹ Lhář tedy musí pravdu znát, kecal nikoliv.

Podle Frankfurta je specifikum lhaní to, že lhář začleňuje dané nepravdivé informace do určitého souboru přesvědčení, a to proto, aby se vyhnul důsledkům, které by vzešly z toho, kdyby na stejném místě stála pravda.¹⁰ Kecal, na druhou stranu, nezačleňuje žádnou nepravdivou informaci do kontextu, on vytváří celý kontext (jakési „bullshit panorama“). Lhaní je analytická, opatrná činnost, kecání je svobodná improvizace. Podle Frankfurta vyjádření, lhaní má blíže k řemeslu, zatímco kecání je bližší umění.

⁷ Rozhodl jsem se překládat anglické „bullshit“ jako „kecy“ a „telling bullshit“ jako „kecat“, ačkoliv tušíme, že pro tyto pojmy se v českém jazyce mohou nacházet i barvitější ekvivalenty.

⁸ Frankfurt, H. G. (1988) *On Bullshit*. In *The Importance of What We Care About*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 123.

⁹ Tamtéž, s. 129.

¹⁰ Tamtéž, s. 131.

Toto rozlišení nyní aplikuji na diskutovaný problém podmínky nepravdivosti: Jestliže lhář předkládá jako pravdu něco, co nepovažuje za pravdivé, ale ani nepravdivostí si není jist, pak podmínka není naplněna a lhář nelže – on kecá. Lhář lže ve chvíli, kdy jako pravdu předkládá něco, co považuje za nepravdivé.

S tímto předpokladem upravuji definici lži na následující:

6) Lhát znamená sdělit obelhávanému tvrzení, o němž se lhář domnívá, že je nepravdivé, s tím úmyslem, aby obelhávaný uvěřil, že toto tvrzení pravdivé je.

Třetí Mahonem diskutovaná podmínka stanovuje, že lež musí být pokaždé cílená, tzn. lhát se vždy musí někomu. Tento adresát lži musí být někdo určitý. Tato podmínka se zdá být vcelku samozřejmou až nadbytečnou, přesto je důležitá k upravení několika sporných situací.

Kdo všechno může být adresátem lhaní? V první řadě někdo druhý, nějaký konkrétní obelhávaný, kterého lhář má v úmyslu svou lží oklamat. Zde je podmínka jasně naplněna.

Může jím být ale i někdo třetí – například, jak ilustruje Mahon, někdo, kdo lhaní vyslechne, aniž by mu bylo přímo adresováno.¹¹ Pak je na místě ptát se, zdali takový „náhodný adresát“ může oprávněně obvinít mluvčího z toho, že mu lhal – nepravdivé tvrzení nebylo určeno jemu.

Tuto námitku proti třetí podmínce ale nepovažuji za silnou – pokud lhář věděl, že má třetího posluchače, který může jeho lži uvěřit, pak mu lhal. Tento třetí posluchač snad nebyl přímým adresátem jeho lži, ale lhář se stejně rozhodl, že jej do svého podvodu zahrne. Například mohla být tímto náhodným adresátem skupina lidí, v níž se nacházel právě ten jeden člověk, kterému lhář považoval za nutné lhát. Nezáleželo mu možná na tom, aby jeho lež přijali i ostatní, za jiné situace by dokonce mohl preferovat být k nim upřímný, přesto ale svou lež adresoval všem (a vědomě přitom učinil rozhodnutí, že raději zahrne do své lži i ostatní, než aby řekl zvolenému adresátovi pravdu) a všechny náhodné posluchače v tu chvíli považoval za tzv. „collateral damage“. Tím naplnil všechny podmínky lži (věděl, ke komu mluví, i s jakým cílem, byť tuto situaci nepreferoval) a tudíž lhal.

Co když ale lhář nevěděl, že jej poslouchá někdo třetí? Lze si představit situaci, kdy lhář pronáší svou lež k cílenému adresátovi, ale tajně jej přitom vyslechne někdo, o kom lhář neví. Či obecněji, že se původní lhářova lež dostane do rukou někoho, koho lhář vůbec neměl v úmyslu podvést, aniž by o tom lhář věděl. V takovém případě hraje roli záměr lháře – ten bude podroben bližšímu průzkumu při diskutování podmínky intencionality. Předjímám ale, že pokud nebylo v úmyslu lháře obelhat poslouchajícího třetího, či dokonce obelhat kohokoliv (s cíleným adresátem mohl lhář nevinně žertovat či k němu být ironický), že lži jej lze obvinit jen s výhradami. Bylo by zvláštní předpokládat, že jedno tvrzení může být ve vztahu k určitému člověku lží a ve vztahu k jinému člověku nikoliv. Lhář má za svou lež odpovědnost – ve chvíli, kdy vědomě pronesl lež (s naplněním všech podmínek), lhal nehledě na to, jak velkou a jak reflektovanou sféru „collateral damage“ jeho lež postihne. Pokud úmysl lhát

¹¹ Mahon, J. E. (2008) *The Definition of Lying and Deception*.

vůbec nechoval, pak nelhal; nikoliv však na základě porušení třetí podmínky, nýbrž podmínky čtvrté.

Jen obtížně si lze představit, že by lhář naplnil všechny zbývající tři podmínky lži a podmínku adresáta přitom porušil. Tedy že by někdo úmyslně pronášel nepravdivé tvrzení se záměrem podvést, ale nebylo by komu. Protože podvod vždycky musí mít adresáta, není dost dobře možné uvažovat „lež nikomu“.

Přesto panují určité rozpory v tom, kdo vlastně může či nemůže tímto adresátem být. Existuje široká škála komerčních lží, například lživé reklamy, či třeba plané předvolební sliby. Dá se říct, že lhář takto obelhává někoho konkrétního? Nezáleží mu přece na tom, ke komu tato lež dorazí, nezná jejich jména. Zdá se tedy, že podmínka naplněná není. Ovšem zde záleží pouze na výkladu slova „konkrétní“. Nejedná se možná o konkrétní individuum, ale určitě je zde konkrétně míněna množina individuí (např. každý volič nebo každý potenciální zákazník). Tedy i v tomto případě lhář dobře ví, komu je (v principu) jeho lež adresována. Obdobně lze vyloučit i případ psychopata, kterému působí chorobnou radost konstruovat věty, které nejsou pravdivé, a nijak jej nezajímá, zda se tyto věty dostanou k nějakému druhému člověku. Pokud není jeho cílem nikoho podvést, pak nebyla naplněna podmínka intencionality a tato lež není lží z jiných důvodů. Pokud jeho cílem bylo podvést kohokoliv, potom jeho lež má konkrétního adresáta – totiž všechny.

Doposud byl za potenciálního adresáta lži považován vždy druhý člověk. Nedá se však předpokládat, že můžeme lhát i dítěti (např. kojenci), zvířeti, věci, či třeba (jak uvažuje Mahon) imaginárnímu zloději? Lhář může pronést tvrzení, o jehož nepravdivosti je přesvědčen, neživé, neuvažující, či neexistující věci, nadto dokonce může být tak pošetilý, aby věřil, že ji ohledně obsahu svého tvrzení podvede. Lze ale oprávněně tvrdit, že zde dochází ke lži?

Pokud jde o podmínku adresáta, je všechno v pořádku, lež svého konkrétního adresáta má – i když je to pes nebo malé dítě, které lháři ještě nerozumí. To, co tuto situaci zpochybňuje, totiž není druhá podmínka, ale podmínka první – podmínka tvrzení. Ta stanovuje, že lež musí být podána smysluplným, konvenčně interpretovatelným signálem. V komunikačním vztahu, v němž jeden účastník nepoužívá žádný jazyk, však k žádné komunikaci nedochází.

Tento závěr není zcela samozřejmý, například Augustinus Aurelius, pro kterého je záměr nejpodstatnějším faktorem, by s ním nesouhlasil. Pokud lhář má v úmyslu klamat, potom by jej podle něj jinak neospravedlňovala skutečnost, že mu obelhávaný nerozumí. Tímto předpokladem lze možná vyřešit několik problémů, které z těchto úvah plynou,¹² ale já přesto budu, z výše zmíněných důvodů, předpokládat, že za adresáta lži lze považovat jen toho, kdo je schopen lži porozumět.

Na základě problémů spojených s podmínkou adresáta tedy definici neupravuji.

Poslední podmínka, kterou Mahon určuje jako součást nejobvyklejšího definičního vymezení lži, je podmínka intencionality. Tato podmínka stanovuje, že lež je lží teprve ve chvíli, kdy je pronesena s konkrétním úmyslem, s úmyslem obelhávaného podvést ohledně obsahu pronášeného tvrzení. Tedy lež je takové domněle nepravdivé tvrzení, které lhář řekl s tím zá-

¹² Např. otázky typu: Od jakého věku je dítě schopné reagovat na lež? Opravdu mezi zvířetem a člověkem nemůže dojít k nějakému druhu komunikace, v němž by bylo relevantní uvažovat lež? Lze lhát počítači? Jaký je morální status člověka, který je svezepě přesvědčený o tom, že obelže neživou věc?

měrem, aby jej obelhávaný považoval za pravdivé. Lhář lže, pokud chce, aby se jím poskytovaným nepravdivým informacím věřilo.

Na základě této podmínky je pak nemožné považovat za lež například žert, ironii, myšlenkové cvičení nebo například beletrii či divadelní hru. Ani v jednom z těchto případů autor tvrzení nepředpokládá, že se jim bude věřit, a nepronáší je s tím cílem.¹³

Jedná se tedy o jakýsi podvod. Lhář se vědomě pokouší obelhávaného o něčem přesvědčit, přičemž se snaží zatajit, že informace, kterou podává, je nepravdivá. Tento úmysl přitom nemusí být nutně v neprospěch obelhávaného – *proč* lhář chce, aby obelhávaný uchoval dané nepravdivé tvrzení, nehraje žádnou roli. Důležité je, že to lhář chce. A stejně tak je definičně bezvýznamné, zdali se lháři jeho úmysl zdaří. Neúspěšná lež je stále lží. Nepravděpodobná, špatně postavená, či vyloženě absurdní lež také může být v souladu s definicí, pokud se jí lhář skutečně pokouší někoho přesvědčit.

Tím se ovšem situace poněkud komplikuje. Lhát se dá z tisíců různých důvodů a existuje mnoho případů, kdy není v úmyslu lháře přesvědčit druhého o pravdivosti svého nepravdivého tvrzení, ale přesto se zdá být intuitivní tyto případy za instanci lži považovat. Mahon například uvažuje následující scénář: Představme si, že naše dobrá kamarádka má neodbytného, nevyžádaného nápadníka. Tento nápadník se nás zeptá, zdali je dotyčná kamarádka doma. Odpovíme mu „ne“, ačkoliv jsme přesvědčeni, že to není pravda. Naším cílem je ušetřit kamarádce otravné setkání a přesvědčit nápadníka, aby k ní domů nešel. Svým „ne“ tedy říkáme „ano, je doma, ale nechci, abys za ní chodil“. Sotva bychom mohli tvrdit, že jsme mu nelhali, ale nebylo naším cílem přesvědčit jej o tom, že jeho vyvolená není doma, nýbrž naznačit mu, že není žádoucí, aby ji obtěžoval.¹⁴

Uvažme druhý typ situace, za níž by bylo kontraintuitivní tvrdit, že k žádné lži nedochází, přesto podmínka intencionality beze zbytku naplněna není. Představme si člověka, který je podroben nucenému výslechu, resp. mučen. Vyslychající žádá po vyslychaném, aby udal svého kolegu a obvinil jej z podílení se na nějakém typu ilegální činnosti. Vyslychaný ví, že jeho kolega je nevinný, ale chce si ušetřit utrpení, a tak jej stejně udá. Nijak mu ovšem nezáleží na tom, zdali mu vyslychající uvěří – jeho jediným zájmem je ukončit výslech.

Do stejného typu situací můžeme zařadit křivou výpověď u soudu nebo třeba neupřímné složení inauguračního slibu. V žádné z těchto situací nemá lhář zájem na tom, aby adresát lži jeho tvrzením skutečně uvěřil, nýbrž svou nepravdivou výpovědí míní získat něco zcela jiného.

I za těchto podmínek si ale každá lež cosi zachovává – lhář chce, aby s jeho tvrzením bylo nakládáno jako s něčím pravdivým. Nezáleží mu sice na tom, aby jeho mučitel předpokládal, že je o své výpovědi skutečně přesvědčen, aby se nežádoucí nápadník skutečně domníval, že lhář předpokládá, že jeho kamarádka není doma, apod. Chce ovšem, aby obelhávaný jednal tak, jako kdyby lhář o své lži skutečně přesvědčený byl. Chce, aby měla lež stejný důsledek, jako kdyby ji řekl s opravdovým úmyslem oklamat.

¹³ Což samozřejmě neznamená, že lhát těmito prostředky není možné – naopak lze fikcí lhát velmi efektivně, vezmeme-li do úvahy například všechny možné formy propagandy. Zde je ale jasná motivace ovlivnit, potažmo tedy i lhát.

¹⁴ Mahon, J. E. (2008) *The Definition of Lying and Deception*.

Tomuto předpokladu je třeba podříditi definici:

7) Lhát znamená sdělit obelhávanému tvrzení, o němž se lhář domnívá, že je nepravdivé, s tím úmyslem, aby obelhávaný s tvrzením nakládal tak, jako kdyby jej lhář za pravdivé považoval.

Za zvláštní druh lhaní můžeme však považovat i situaci, kdy lhář řekne svou lež s úmyslem přesvědčit obelhávaného o pravdivosti nepravdivého tvrzení, ovšem nikoliv o pravdivosti toho tvrzení, kterým lež uskutečňuje. Na příkladu: Tvrzením „v této místnosti nejsou žádní špioni“ nepřesvědčuji přítomného špiona o pravdivosti řečeného tvrzení, o němž vím, že je nepravdivé (a on pochopitelně také), ale podsouvám mu nepravdivou informaci, že jsem přesvědčený o tom, že v místnosti není žádný špion. Vědomě tedy říkám nepravdivé tvrzení „v této místnosti nejsou žádní špioni“, ale s úmyslem lhát ohledně tvrzení „nemyslím si, že někdo z přítomných v místnosti je špion“.¹⁵

Vidíme, že definici 6) tato situace neodpovídá – nejedná se o obsah řečeného tvrzení, kterým lhář chce manipulovat obelhávaného. Definici 7) je již ovšem vyhověno – lhář předkládá své tvrzení s tím záměrem, aby obelhávaný předpokládal, že je o něm přesvědčen, a tedy aby s ním tak nakládal. Ke lži tedy dochází.

Podmínka intencionality je poslední nutnou podmínkou lži. Sám Mahon se spokojuje s tím, že odhaluje problémy, které jsou s případnou definicí, jež by na těchto podmínkách byla založená, spojeny. Předkládá ještě některé další možné definice, ty ovšem také problematizuje a k výsledné definici se nedobírá. Pokusil jsem se ukázat, že na těchto čtyřech podmínkách životaschopná definice postavit přeci jenom dá. Z Mahonem identifikovaných problémů jsem zmínil jen ty, které považuji za zásadní, popř. ty, které Mahon ve svém textu sám nevyřešil. Pokusil jsem se též jisté formy řešení těchto problémů předložit a jim pak definici podříditi. Od tvrzení

1) Lhát znamená neříkat pravdu.

jsem se tedy dopracoval až k definici

7) Lhát znamená sdělit obelhávanému tvrzení, o němž se lhář domnívá, že je nepravdivé, s tím úmyslem, aby obelhávaný s tvrzením nakládal tak, jako kdyby jej lhář za pravdivé považoval.

kterou považuji za finální definici, jež vyhoví všem nárokům, které jsou na vymezení lži kladeny.

¹⁵ Tamtéž.

Literatura:

Augustinus Aurelius (2000) *O lži a jiné úvahy*. Třebíč: Vydavatelství Akcent.

Dictionary and Thesaurus – Merriam-Webster online [online]. Springfield (Massachusetts): Merriam-Webster, Incorporated, 2012 [cit. 2012-08-07]. Dostupné z: <http://www.merriam-webster.com/>.

Frankfurt, H. G. (1988) On Bullshit. In *The Importance of What We Care About*. Cambridge: Cambridge University Press.

Mahon, J. E. (2008) The Definition of Lying and Deception. In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Stanford: The Metaphysics Research Lab, last modif. 21. 2. 2008 [cit. 2012-04-17]. Dostupné z: <http://plato.stanford.edu/entries/lying-definition/>.

Wikipedia: the free encyclopedia [online]. San Francisco (Kalifornie): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2012-08-07]. Dostupné z: http://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page.